

לאורך כל מקורותינו – מהתנ"ך, דרך התלמוד והמדרשים, ספרות המחשבה והמוסר של חכמי ימי הביניים ועד ימינו – חוזרת ההנחה, במפורש או במרומז, של תופעת "ירידת הדורות": "אם ראשונים כבני מלאכים – אנו בני אנשים, ואם ראשונים בני אנשים – אנו כחמורים, ולא כחמורו של רבי חנינא בן דוסא ושל רבי פנחס בן יאיר (- שעליהם מסופר שהיתה בהם דעת והם הקפידו במצוות -), אלא כשאר חמורים" (שבת קי"ב ע"ב ועוד). ה"ראשונים", דהיינו הדורות הקודמים לנו, כל דור על-פי מדתו, היו במדרגה רוחנית גבוהה משלנו. ככל שהולכים אחורה בזמן – הדורות היו קרובים יותר למקורות התורה והקדושה והיו מעולים יותר ביראת שמים, בקיום מצוות ובלימוד תורה.

ההתפתחות האנושית חסרת-התקדים ב- 200-100 השנים האחרונות, בכל התחומים, מעלה דרישה לעיין ולבחון את רעיון "ירידת הדורות" על משמעויותיה והשלכותיה. אמנם גדולי ישראל ו"בעלי המוסר" חזרו והדגישו שההישגים האדירים שמציגה האנושות בימינו הם הישגים גשמיים גרידא. מכיוון שמעלת האדם והדור נמדדת ע"פ המדרגות וההישגים הרוחניים – הרי שהישגי ימינו לא רק שאינם מעידים בהכרח על ערכים רוחניים אלא הולכים בד-בבד עם התדרדרות והתפוררות רוחנית וערכית בכל המישורים.

אולם, אין זה פותר אותנו מלנסות לברר במה עדיפים אבותינו על-פני דורות הבנים: האם ירידת הדורות היא "גזרה משמים" הטבועה בבריאה ואי-אפשר להשתחרר ממנה? מה התחומים המדויקים שמושפעים מירידת הדורות? מה השלכות המעשיות של תפישה זו והאם יש מצבים, או תחומים, בהם אסור לנו לתלות את דלותנו או את חוסר-יכולתנו בריחוקנו ממעלתם של הראשונים? ולבסוף – האם יש מקום להבחנה בין היחס שבין שאר הדורות בכל התקופות לבין היחס אל דורותינו-אנו – האם עקרון ירידת הדורות נשאר בעינו ללא שינוי או שיש מקום לומר שכיום "כללי המשחק השתנו"?

במאמר זה ננסה בע"ה לעיין בכמה מקורות הנוגעים לעניין ואף אם רחוקים אנו מלמצותו – ננסה לפחות לקבל רושם ולחפש הבנות וכיוונים שונים בסוגיא².

1. ראה בספרו של הרב ד"ר נחום לאם "תורה ומדע" עמ' 61 - 80 שמאריך בבירור המקורות ע"מ להוכיח שאין מקום להמנע מלימודי חול ויצירה אינטלקטואלית. מגמת דבריו היא לדחות את הטענה ששילוב תורה ו"חכמות חיצוניות" היה אפשרי רק לגדולי עולם כרמב"ם ואחרים, בעוד אנו – אין לנו ללכת בדרךם מכיון שדרך זו מתאימה רק לאלו שהגיעו למדרגות רוחניות ויכולת שכלית גבוהה, שנמנעת מאיתנו בדורות ימינו.

2. מעניין לציין מה ששמעתי משמו של גדול חוקרי הרמב"ם בדורנו – הרב יוסף קאפח זצ"ל – שהמושג המקובל של "ירידת הדורות" אינו קיים כלל במשנתו הרחבה של הרמב"ם!

עדיפותם של הדורות הראשונים במקורות:

על מנת לקבל תמונה ראשונית של השקפת חז"ל על הפער בין דורות ראשונים לדורות אחרונים – נצטט כאן חלק מהמקורות המתיחסים לענין:

משנה סוטה פ"ט מש' ט"ז: "משמת ר' עקיבא – בטל כבוד התורה, משמת ר' חנינא בן דוסא – בטלו אנשי מעשה... משמת רבי – בטלה ענוה ויראת חטא... רבי אליעזר הגדול אומר: מיום שחרב בית המקדש – שרו חכימיא למהוי כספריא, וספריא כחזניא, וחזניא כעמא דארעא, ועמא דארעא אזלא ונדלדלה, ואין מבקש. על מי יש להשען? על אבינו שבשמים..."

ברכות ל"ה ע"ב: "אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן משום רבי יהודה ב"ר אלעאי: בוא וראה שלא כדורות ראשונים דורות אחרונים: דורות ראשונים עשו תורתן קבע ומלאכתן עראי – זו וזו נתקיימה בידן; דורות אחרונים עשו מלאכתן קבע ותורתן עראי – זו וזו לא נתקיימה בידן.... דורות ראשונים היו מכניסין פירותיהן דרך טרקסמון כדי לחייבן במעשר, דורות אחרונים מכניסין פירותיהן דרך חצרות דרך קרפיות כדי לפטרן מן המעשר..."

יומא ט' ע"ב: "אמר ר' יוחנן: טובה ציפורנן של ראשונים מכריסן של אחרונים... עירובין נ"ג ע"א: "אמר ר' יוחנן: לבן של ראשונים כפתחו של אולם, ושל אחרונים – כפתחו של היכל, ואנו – כמלא מחט סידקית..."

ירושלמי יומא פ"ה ה"א: "הראשונים חרשו וזרעו.... הרקידו, לשו, קיטפו ואפו-ואנו – אין לנו פה לאכול (פירוש "קרבן העדה": כלומר – אע"פ שהראשונים עשו כל הפעולות להקל עלינו – עדיין קשה לנו להבין דברי תורה על-בוריין. ובפירוש "תקלין חדתיך" הוסיף שאע"פ שהראשונים עמלו להקל עלינו – "אנו מתעצלים בזה")."

מהמקורות האלו, ומדומיהם, עולה שהדורות הקדומים (יחסית לחז"ל בדורותם!) הגיעו למדרגות גבוהות יותר מדורות מאוחרים מהם הן בדקדוק מצוות, הן בחיבת מצוות, הן בשקידת התורה והן בהישגיהם בלימוד תורה, בעומק וברוחב. אם זאת – ניתן עדיין לדון אם יש בדבריהם קביעה פסימית המחייבת את עדיפותם של הראשונים, או דוקא ביקורת חינוכית על בני דורם והבאים אחריהם על שהם אמנם מסוגלים להגיע למדרגת הדורות הראשונים אך מתרשלים מהמאמץ ומטהרת הלב הנדרשים לכך.

העלאת שאלות על עדיפותם של הראשונים על-פני האחרונים:

במגילת קהלת: במגילת קהלת יש פסוקים רבים המתייחסים להשוואה וליחס בין העבר וההווה³. אם זאת, יקשה עלינו להכריע מתוך פסוקים אלו מה דעתו של קהלת, החכם מכל אדם, על סוגיית דורות ראשונים ודורות אחרונים זאת, מכיוון שמרבית הפסוקים מתפרשים ע"י המפרשים השונים בדרכים שונות, כדרך ענינים רבים במגילה מיוחדת זו. לצורך ענינינו – נתמקד בפירושו של פסוק אחד מרכזי:

"אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת על זה"
(ז, י).

המפרשים המסורתיים מפרשים פסוק זה כתשובה נגד אלה השואלים: "האם אמנם הדורות הראשונים טובים מדורות שלנו?" או **"מדוע** אנו תופשים שהדורות הראשונים טובים יותר?". ותשובתם בצידם:

רש"י (וכן התרגום וראב"ע): "אל תתמה על הטובה שהיתה באה על הצדיקים הראשונים...שהכל לפי זכות הדורות".

מצודת דוד והאלשיך רואים בפסוק זה רמז ליסוד מוכתב-מראש בכבשונו-של-עולם של התמעטות הדורות "שבכל דור מתמעט העולם" אך "אם היה לך חכמה לא היה נעלם ממך סוד הגלגול... כי שיורי הנשמות הולכים ומתמרקים (לשון האלשיך), "אך האדם דעתו קצרה להבין זאת (מצודות).

החיד"א בפירושו "נחל אשכול" על הפסוק מביא חמשה הסברים שונים להתמעטות הדורות, חלקם בגלל סגולתם של הדורות הראשונים וחלקם בגלל סיבות חיצוניות שהשתנו במשך התקופות.

לעומתם, יש מפרשים בני זמננו⁴ שמוצאים בפסוק כוונה הפוכה: **אל תאמר** שהימים הראשונים היו טובים מימינו (-ומשום כך אתה עלול לבוא לידי יאוש או שתתיחס בביטול

3. לדוגמא: "דור הולך ודור בא והארץ לעולם עומדת"(א,ד); "מה שהיה הוא שיהיה ומה שנעשה הוא שיעשה ואין כל חדש תחת השמש"(א,ט); "אין זכרון לראשונים וגם לאחרונים שיהיו אין להם זכרון..."(א,יא); "את הכל עשה יפה בעתו..."(ג,ג); "טוב אחרית דבר מראשיתו..."(ז,ח); "ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה..."(ז,י); "כי לא יוכל האדם למצוא את המעשה אשר עשה האלקים..."(ח,יז).

4. הרב שלמה אבינר בספרו על קהלת; וכן בפירוש "דעת מקרא".
ויש לציין את פירושו של הנצ"ב מוולוז'ין לפסוק (מובא בספר "פירושי הנצ"ב על הנ"ך") שמפרש את הענין שאע"פ שדרך לימוד התורה היום שונה מדרך לימוד התורה ע"י הדורות הראשונים – הרי שכך היא דרכה-של-תורה ויש צורך להתאים את סגנון הלימוד לצרכי הדור, התמודדותו ודרכי חשיבתו.

להשיגים שבכל-זאת הגעת אליהם), **אלא** – לכל דור יש יתרונות וחסרונות ואין זה המחכמה לזלזל בדברים החיוביים שיש בדור בו אתה נמצא⁵.

על פירוש הפסוק ע"פ חז"ל במדרש הלכה – ראה להלן בפרק "יפתח בדורו כשמואל בדורו".

בתלמוד:

כבר בתלמוד אנו מוצאים תנאים ואמוראים שדנו ואף תמהו על ההנחה שהדורות הראשונים עדיפים על הדורות האחרונים:

שאלתו של ריש לקיש לרבי יוחנן (יומא ט ע"ב): בעוד שרבי יוחנן לימד ש"טובה ציפורן של ראשונים מכריסן של אחרונים" נענה לו ריש לקיש חברו ללימוד ואמר: "אדרבא, אחרונים עדיפי! אף על גב דאיכא שעבוד מלכויות קא עסקי בתורה!". ריש לקיש טוען שמסירות נפשם והתאמצותם של "האחרונים" גדולה משל הקודמים להם, שהרי הם ממשיכים לעסוק בתורה ולשמור מצוותיה למרות הצרות והקשיים שלא היו בימי הראשונים. אף על פי כן – משיב לו ר' יוחנן: "בירה תוכיח – שחזרה לראשונים ולא חזרה לאחרונים". כלומר – אמנם אין אנו יודעים כיצד שוקל הקב"ה את מעלותיהם של האחרונים לעומת הראשונים, אך סימן ברור מסור בידינו: כל עוד בית המקדש לא נבנה חזרה על מכונו כפי שנבנה והתקיים בימי בית שני – הרי שעדיין לא הגענו למעלתם של הדורות הראשונים שהיו אז.

שאלתו של רב פפא לאביי (ברכות כ ע"א): "אמר ליה רב פפא לאביי: מאי שנא ראשונים דאיתרחיש להו ניסא ומאי שנא אחרונים דלא איתרחיש להו ניסא? אי משום תנויי – בשני דרב יהודה כולי תנויי בניזקין הוה, ואנן – קא מתנינן שיתא סידרי! וכי הוה מטי רב יהודה בעוקצין 'האשה שהיתה כובשת ירק בקדירה...' אמר: 'הויות דרב ושמואל קחזינן הכא', ואנן – קא מתנינן בעוקצין תליסר מתיבתא! ואילו רב יהודה כי הוה שליף חד מסאניה – אתי מיטרא, ואנן – קא מצערינן נפשין ומצוח קא צוחינן ולית דמשגח בן?! אמר ליה (אביי) קמאי הוו קמסרי נפשיהו אקדושת השם, אנן לא מסרינן נפשיהו אקדושת השם...".

מתשובתו של אביי לשאלת רב פפא תלמידו אנו למדים שעדיפותם של הדורות הראשונים אינה נמדדת באופן "כמותי" – ע"פ מספר לומדי התורה או ע"פ מספר המסכתות וההלכות הנלמדות – אלא ע"פ גדולת-נפשם ומסירותם, עד-כדי מסירות נפש על קדושת השם. נמצא שמצוות "ושננתם לבניך ודברת בם" (שממנה נלמדת חובת תלמוד תורה) היא רק פרט במטרה הכללית שבראש הפרשה: "ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך" – אהבת ה' בכל יצריך,

5. וכך משתמע גם מפירוש הרס"ג על הפסוק: "שההתעסקות הראויה בעניני העולם היא עשיית הדבר בהתאם לזמנו וכפי צורך זמנו".

בכל גופך ורכושך, "אפילו הוא נוטל את נפשך". ממילא, האדם נמדד בדין-אמת על-פי מעלת דבקותו בה' ולא דוקא ע"פ מידה גלויה-לעין-אנוש שבהסתכלות ראשונית.

משה רבנו ורבי עקיבא: יתכן שניתן למצוא את עומק שאלת "דורות ראשונים ודורות אחרונים" כבר באותו מעמד-מסתורין עליון, כמתואר בגמרא (מנחות כט ע"ב):

בשעה שעלה משה למרום מצאו לקב"ה שיושב וקושר כתרים לאותיות... אמר לפניו: רבנו של עולם - מי מעכב על ידך? אמר לו: אדם אחד יש שעתיד להיות בסוף כמה דורות ועקיבא בן יוסף שמו, שעתיד לדרוש על כל קוץ וקוץ תלי-תלים של הלכות. אמר לפניו: רבנו-של-עולם, הראהו לי! אמר לו: חזור לאחוריק. הלך וישב בסוף שמונה שורות ולא היה יודע מה הן אומרים. תשש כחו. כיון שהגיע לדבר אחד אמרו לו (-לר' עקיבא) תלמידיו: רבי, מנין לך? אמר להן: הלכה למשה מסיני. נתישבה דעתו. חזר ובא לפני הקב"ה, אמר לפניו: רבש"ע, יש לך אדם כזה ואתה נותן תורה על ידי? אמר לו: שתוק! כך עלה במחשבה לפני...

אם כי רב הנסתר על הנגלה במדרש פלאי זה, הרי בכל זאת רואים גם בפשוטו את התמיהה הנובעת מעדיפותו-לכאורה של רבי עקיבא שהגיע להשגות כה-גבוהות בתורה שאף משה רבנו בעצמו לא הצליח להבינן. אולם, "כך עלה במחשבה" לפני הקב"ה שתינתן תורה דוקא ע"י משה. שמא מבואר כאן שעדיפות גלויה-לעין של גדולה בתורה מעידה רק על תחום מצומצם של הגדולה האמיתית והשלמה. רק הקב"ה, בוחן כליות ולב, יכול להעיד על אדם כמשה ש"בכל ביתי נאמן הוא" וש"לא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל פנים".

ומעבר לכל זה - מביטוי כדוגמת "כך עלה במחשבה לפני" ניתן לשמוע שיש בענין גזירה אלקית שעלתה במחשבה "בטרם כל יציר נברא", ובן אנוש, אפילו במדרגתו של משה רבנו - לא יוכל להבינה ולרדת לעומקה. הרי משתמע שהונח ביסוד הבריאה שהראשונים הם אלה שתינתן התורה על ידם בעוד שהדורות הבאים אחריהם ימשיכו להוסיף נדבך-נדבך, לחשוף גדולות ונצורות מתוך התורה, אך להגיע למעלתם של מי שהיו קרובים יותר לגילוי שכינה בעולם-לא יגיעו.

יפתח בדורו כשמואל בדורו:

האם יש למושג המוסרי-פילוסופי של "ירידת הדורות" השלכות להלכה ולמעשה? לכאורה, אם "ירידת הדורות" היא מציאות נתונה ומרחיקת-לכת - כיצד אנו יכולים להרשות לעצמנו לדון ולהכריע בסוגיות הלכתיות, פרטיות ועל-אחת-כמה-וכמה ציבוריות, כאשר אנו בשפל רוחני ותורני כה גדול? ומה ערך יש להוראות גדולי דורנו בעוד הם כעפר תחת כפות רגלי הקדמונים?

מהתלמוד ברור שאין הדבר כן: עם כל חובתנו להכיר בחסרונותינו מול הענקים בדורות הקודמים,

הקרובים והרחוקים, הרי שבכל דור ודור יש חובה להמשיך להורות הלכה למעשה ולחדש חידושים בתורה בלימוד ובפסיקת הלכה, כי "מקום הניחו לנו אבותינו להתגדר בו" (חולין ו ע"ב); המשנה מוסרת לנו כי יתכן שיהיה "בית דין גדול בחכמה ובמנין" שתהיה לו את הסמכות לבטל הכרעות ותקנות של בית דין קדום יותר; במחלוקות בין חכמים קיים הכלל (אם-כי בסייגים שונים) של "הלכתא כבתראי", ע"פ הסברא שהחכמים המאוחרים יותר מכירים את דברי קודמיהם ובכל זאת סברו אחרת מדעתם; ובכל דור ודור - הכרעות גדולי אותו דור הן אלו שמחייבות את בני דורם, כפי שהועלה בצורה חריפה וסוערת במחלוקת המפורסמת בין רבן גמליאל ורבי יהושע בענין קידוש החודש (ראש השנה כה ע"א-ע"ב):

...ירובעל בדורו כמשה בדורו, בדן בדורו כאהרן בדורו, יפתח בדורו כשמואל בדורו, ללמדך שאפילו קל שבקלים ונתמנה פרנס על הציבור הרי הוא אביר שבאבירים. ואומר: 'ובאת אל הכהנים הלויים ואל השופט אשר יהיה בימים ההם...' - וכי תעלה על דעתך שאדם הולך אצל דיין שלא היה בימיו? הא אין לך לילך אלא אצל שופט שבימך. ואמר: 'אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה...' ⁶ (פירוש התוס': ולכך יש לשמוע לראשונים יותר מן האחרונים - אל תאמר כך - דאין לך אלא שופט שהיה בימיו).

ברור שללא ההכרעה דלעיל (שאמנם התקבלה לבסוף גם ע"י ר' יהושע) לא יכולה להתקיים מערכת התורה וההוראה בישראל. אך אין זה רק תקנה ע"מ לשמור על סמכותם ומעמדם של חכמי כל דור ודור. מתוך מהלך הדברים בגמרא ברור שכוחו של "השופט שבימך" אינו נובע רק מהיותו "הסמכות הבכירה בשטח" מפאת כורח הנסיבות, אלא זוהי אמיתה-של-תורה המסורה לגדולי ישראל בכל דור ודור, גם אם גדולתם היחסית או המוחלטת בתורה לא משתווה לגדולתם של הראשונים.

גישתם של חכמי המוסר ו"תנועת המוסר":

ב"תורת המוסר" ובייחוד בדברי חכמי "תנועת המוסר" בדורות האחרונים נזכרת "התמעטות הדורות" לעיתים קרובות. למעשה, ספרי המוסר לוקחים את העקרון הרעיוני שב"ירידת הדורות" וממצים ממנו השלכות מעשיות לפעולותיו ועבודתו הפנימית של האדם, כהוראתו של הרמב"ן באיגרתו: "...וכאשר תקום מן הספר תחפש באשר למדת אם יש בו דבר אשר תוכל לקיימו...". מתוך עיון בדבריהם ניתן לציין מספר תחומים בהם יכולה ההכרה ב"ירידת הדורות" להשפיע על עבודתו הרוחנית-מוסרית של האדם:

6. קהלת ז, י - ואם-כן, פירוש הגמרא לפסוק זה הפוך מהפירוש של רוב המפרשים במקום, ובה ללמדנו שאין לומר שהימים הראשונים היו טובים יותר, שאם לא כן - הדבר יגרום לפגיעה במעמד התורה של ראשונים ושל אחרונים כאחד. 7. ראה לדוגמא:

"שעורי דעת" לגר"י בלזר, ח"ג מאמר "ראשונים כבני מלאכים"
 "מכתב מאלוהיו" לר"א דסלר, ח"א עמ' 66, 270; ח"ה עמ' 209 ועד
 "עלי שור" - הר"ש וולבה, ח"ב עמ' קכח-קלב, קנח, תרה

א. **הצורך בבטחון בה'**, באמונה ובתפילה: כך משתמע בפשטות ממהלך המשניות שהובאו לעיל מסוף מסכת סוטה: לאחר תיאור ירידת הדורות והאוצרות הרוחניים שאבדו עם מותם של גדולי ישראל השונים – המשנה מסכמת בקריאה: "... על מי יש להשען? על אבינו שבשמים".

ב. **ריסון הגאווה:** כאשר האדם רואה את הישגיו בפרספקטיבה של הדורות ומבין שהישגים אלו הם כאין וכאפס מול גדולתם של הראשונים – הרי שאין מקום להתגאות במעשינו.

ג. **חיזוק הענוה:** במידה רבה – זו התוצאה החיובית של ריסון הגאווה, אולם יש בה מומנטים נוספים המצריכים עבודה ולימוד נפרדים. אין בהכרח בגדולתם של הראשונים רק שלילת ערך עצמנו ביחס אליהם אלא גם הבנת הערך החיובי שלנו וזכותינו להיות כ"ננסים על כתפיהם של ענקים"⁶. בניגוד לשלילת הגאווה, הרי שהענוה האמיתית דורשת מאיתנו להתמסר לעשייה והשתדלות כפי יכולתנו, כמאמרו של הלל הזקן: "אם אין אני לי – מי לי? וכשאני לעצמי – מה אני, ואם לא עכשו – אימתי?".

ד. **הצורך בהתמודדות עם היצר:** מתוך ראיית גדולתם של הראשונים, ניתן להסיק שאם הם, ברום גדולתם, היו זקוקים להתמודד עם יצריהם וחולשותיהם (כפי שמתקף מתורתם ומתולדותיהם) – הרי שאנו – על-אחת-כמה וכמה חשופים להשפעות החומריות והיצר ומחויבים להתאמץ בתיקון המידות וטהרת הנפש.

ה. **להכיר את הפוטנציאל האדיר שטמון בנו ובכל אדם ואדם:** אם הראשונים, בשר ודם כמונו, יכלו להגיע למדרגות כה גבוהות והישגים כה מרשימים – הרי שגם אנו מסוגלים ומחויבים לשאוף להיות כמותם ונצל לכך את כל הכוחות הטמונים בנו⁷. אל-לנו להסתפק בשאיפות רוחניות ע"פ מושגי דורנו העכשווי, אלא לחתור לקראת "מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי" שהצליחו להגיע למעלות הנראות לנו היום כמעט על-אנושיות.

היכן עומד דורנו במהלך הדורות ?

על-פי המהלך המתמשך של "ירידת הדורות", דורנו אמור להיות בתחתית המדרגה, אחרי התמעטות דור-אחרי-דור של אלפי שנים. אמנם בתחומים רבים שפל הדור ניכר בבירור, במיוחד במישורים הרוחניים-מוסריים, אך בעיון עמוק יותר, הן המציאות הקיימת והן מקורות הנגלה והנסתר, מצביעים על כך שמעמד דורנו מורכב הרבה יותר.

8. מטבע לשון המיוחס למדען האנגלי סר אייזק ניוטון. מאז תקופתו – מופיע הדימוי גם בחיבוריהם של גדולי ישראל.
9. ראה לדוגמא ב"הרצאת הרב" של הראי"ה קוק (עמ' ו-n) שמסביר את "ירידת הדורות" שבדרכי לימוד התורה והיצירה התורנית וקורא לתלמידי החכמים שבדורנו לחזור לדרכם של "השדרות הראשונות של הדורות הקדמונים".

במשך בדורות האחרונים (כ- 250 שנה), אנו עדים להתפתחות מואצת ומהפכנית, בכל תחומי החיים בעולם: המדע והטכנולוגיה, הספרות, המחקר, הרפואה, הפסיכולוגיה, החברה והפוליטיקה. כל אלו הביאו לשינויים חסרי תקדים ומרחיקי-לכת בעולם כולו. האם אין לכל זה משמעות רוחנית?

ואמנם, יש מקום רחב לעיין במשמעויות המיוחדות של דורנו וכבר עסקו בזה רבים וטובים. קצרה ידינו מלהקיף נושאים אלו במאמר זה, אך ננסה לציין בקצרה שני כיוונים הקיימים בענין ההשקפה על דורנו מול דורות עולם.

"פתיחת מעינות חכמה": ידועים דברי הזוהר (ח"א, דף קיז ע"א) על הפסוק "בשנת שש מאות שנה לחיי נח, בחדש השני בשבעה עשר יום לחדש, ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה..." - שבשש מאות שנה לאלף הששי "יפתחו מעינות חכמה" (המאה ה-6 לאלף הששי התחילה בשנת ה'ת"ק - לפני 262 שנה). יש כאן תיאור של מהלך אלוקי המיועד להתגשם לקראת סוף ששת-אלפי השנים של קיום העולם, והוא יהיה שונה בטבעו מהמהלכים הרגילים של ההתפתחות האנושית בעולם. כמו שמי המבול כיסו את כל העולם ושינוהו לבלי-הכר - כך יהיה בעת בו "יפתחו מעינות חכמה" שישנו את פני העולם. וכמו המבול - ההתפתחות בעולם רבת-תהפוכות בכת הבנין ובכח ההרס כאחד. אין זה מחייב שהדורות בתקופה האמורה יהיו גבוהים במעלתם העצמית מהדורות הקודמים, אך יתכן שהנתונים איתם יחיו דורות אלו יהיו שונים ורבי-עוצמה מקודמיהם. הנתונים החדשים מצריכים התמודדות מיוחדת עם צרכי הדור ואתגרי עולמו. הם גם נותנים כלים חדשים ופוטנציאל חדש לעולם הרוחני ולעולמה-של-תורה. "הננסים שעל גבי הענקים" לא רק צריכים להמשיך את בנייתם של הראשונים אלא גם ללמוד להשתמש בכלי עבודה חדשים ולמצוא על המפה החדשה את המשך הדרך שהלכו בו ישראל עד-כה.

עקבתא דמשיחא: במקביל - תקופה זו בה אנו שרויים מוגדרת ע"פ חז"ל כתקופת "עקבתא דמשיחא". לאחר תיאור ירידה-אחרי-ירידה של דורות חכמים בסוף מסכת סוטה (כמובא לעיל) עוברת הברייתא שם לתיאור ארוך ומפורט:

...בעקבות משיחא חוצפא ישגא, ויוקר יאמיר, הגפן תתן פריה והיין ביוקר, והמלכות תיהפך למינות, ואין תוכחה. בית הועד יהיה לזנות... וחכמת סופרים תסרח, ויראי חטא ימאסו, והאמת תהא נעדרת... פני הדור כפני כלב, הבן אינו מתבייש מאביו, ועל מי יש לנו להשען? על אבינו שבשמים...

כל המציאות שהיתה מוכרת ושגרתית בעולם מתפוררת ומסתבכת, כוחות ההרס בעולם מתגברים - אך גם ההשגחה הגלויה והנסתרת להוביל מהלך שיבנה עולם חדש על חורבות העולם הישן - גם היא מתגברת והולכת.

...מה שתיארו כאן אינו 'ירידה'. זהו מצב של 'ימוטו כל מוסדי ארץ': התמוטטות החיים הכלכליים, החברתיים, המשפחתיים, המוסריים והמדיניים.... אך גם במצב זה – 'על מי יש לנו להשען', בבטחון מוחלט? 'על אבינו שבשמים'. קורא הדורות מראש קרוב גם לדור הזה, ואדרבה: 'זאת אחרונים אני-הוא' – השגחה מיוחדת וסיעתא דשמיא מיוחדת נמצאת דוקא בעקבתא דמישחא... ("עלי שור" ח"ב, עמ' קכח – קל).

רבים מגדולי ישראל עמדו על משמעות תקופה זו. האחד והמיוחד שנדרש לסוגיא ביתר-שאת היה מרן הראי"ה קוק שעסק הרבה במאמריו, ספריו ופעילותו להבין את המהלכים האלוקיים העומדים מאחורי הדור ותופעותיו, לנתח את ייחודו של דור ימינו, להגדיר את מרכיבי רוחו ולמצוא ע"פ זה את הדרכים המתאימות להדריכו בדרכי התורה ולהכינו לתפקידו כסולל דרכה של גאולת-עולם.

ב"אורות הקודש" (ח"ג עמ' ריז – ריט) הרב מתיחס בפירוש לשאלת עדיפות האחרונים על הראשונים. לדבריו – יש להבחין בין גדלות "אישית", הנובעת ממעלתו של האדם המסוים, לבין גדלות "סוגית", הנובעת ממעלת "סוג" האדם, כלומר סוג בני האדם שבתקופה או מקום מסוימים. בדורנו – אמנם יש רבים שהם נחותים מבחינה אישית, אך הדור מעולה מבחינה כללית בכוחותיו והישגיו. בעבר – הכלל היה נחות יותר אך היו יחידים רבים שהתעלו מבחינה אישית. קדושת כל דור ודור מצטרפת לקדושת הדורות שקדמו לו ולהישגיהם. אם-זאת – ככל שהדור גדול יותר – גם סיבוכיו גדולים ומורכבים יותר¹⁰.

וממשיך שם הרב:

"...ואם זאת לא נעלמה ממנו גדולתם של הראשונים ואפיסתנו לעומתם, ואנו אומרים "אם ראשונים כמלאכים – אנו כבני אדם", אבל האם על המלאכים עצמם... וכי עליהם אין אנו באים... לומר שמה שלא יוכלו להגיע אליו עם כל כבודם – אנו מגיעים אליו עם כל שפלותנו?! החשבונות שונים הם... כמו-כן בחשבונות אחרים לא יעכבונו ראשונים... כלומר – אמנם המלאכים נחשבים קדושים ומעולים מבני אדם, אך לאדם יש פוטנציאל להגיע למעלות גדולות יותר מהמלאכים, בכח הבחירה והשכל שניתנה לבשר ודם, בניגוד למלאכים. תפקיד המלאכים, מהותם ודרגתם נקבעה מראש כדבר בלתי משתנה ואילו האדם – דרגתו נקבעת ע"פ מעשיו ועבודתו הרוחנית. ללא עבודה רוחנית – הרי הוא שפל וחומרי, אך כאשר יעלה את עצמו בעבודתו – הרי הוא עולה על המלאכים ואין גבול כמעט להשגות ולקרבת ה' אליהן הוא יכול להגיע. כך גם בהבדלים בין הדורות – הדורות הקדומים היו, אמנם, קרובים יותר במהותם לעולם הקדושה, אולם בד-בבד עם התרחקות הדורות משורשי הקדושה הקדומים – לכל דור יש **כוחות גדולים יותר** הנותנים להם יכולת להגיע לגדולות בכל התחומים, מעבר לכל מה שהגיעו אבותיהם.

10. בביאור דברי הרב קוק נעזרנו בהסבריו של הרב ש. אבינר ב"טל חרמון" על פרשת בראשית.

מאמרו הבולט של הרב קוק העוסק בענין זה הוא המאמר המפורסם "הדור" שהופיע בקובץ "עקבי הצאן". גם שם הוא סוקר את תפישתו לגבי "ירידת הדורות" בכלל:

... ברובי תקופות ההיסטוריה אנחנו מוצאים חכמים נעלים גדולי רוח בדורות הראשונים, שאנו משתאים על גדלם ועז רוחם, אבל הכלל הוא היה נתון בשפל המצב, בין בדעת בין במוסר.... בדורות האחרונים התחילו הענקים להתמעט והכלל הולך ומתעלה, בעמנו נתמעטו הבורים ולעומתם נתמעטו והוקטנו הגאונים והצדיקים... (מאמר "הדור" הוצ' מוסד הרב קוק עמ' קיא).

החוצפה דעקבתא דמשיחא באה מפני שהעולם הוכשר כבר עד כדי לתבוע את ההבנה איך כל הפרטים הם מקושרים עם הכלל, ואין פרט בלתי מקושר עם הכלל יכול להניח את הדעת...מזה באה ההריסה הנוראה... ("אורות התשובה" ד, י).

כלומר – בד בבד עם השיא בירידה הרוחנית – יש התרוממות חסרת תקדים בדרישת השכליות והרוחניות של "הכלל". הפער בין דרישות מוצדקות, אך בלתי-מבוקרות, אלו לבין ההתמעטות בגדולתם ובמספרם של גדולי הדור ומנהיגי הרוחניים – יוצרת בהכרח מתח ושבר שהיו מנת חלקו של עם ישראל (ושל האנושות בכלל) בדורות האחרונים.

אם כן, אי-אפשר להתייחס אל עוזבי התורה בדור זה כאל שאר עוזבי התורה בדורות קודמים: ... ומידה זו נוהגת ברוב הדורות, אבל דור של עקבתא דמשיחא הם יוצאים מכלל זה שהם כדברי תיקוני הזוהר 'טב מלגאו וביש מלבר', והם חמורו של משיח שנאמר עליו 'עני ורוכב על חמור'... (אגרת הראי"ה ח"ב אגרת תקנ"ה עמ' קפח).

... דורנו הוא דור נפלא, דור שכולו תמהון. קשה מאד למצוא לו דוגמא בכל דברי ימינו. הוא מורכב מהפכים שונים, חושך ואור משמשים בו בערבוביה... אנחנו חייבים לעמוד על אופיו למען נוכל לצאת לעזרתו. (מאמר "הדור" עמ' קח).

במעין סיכום נוכל לומר ש"ירידת הדורות" היא מציאות קיימת ואולי אף מכוונת משמים, אך סופה היא "ירידה לצורך עליה". הכרה בירידה זו מחייבת אותנו להתאמץ ולממש את הפוטנציאל הטמון בנו כיחידים וכדור; ירידת הגדולים היא משקל נגד לעלייתו של הכלל בכל המישורים; ירידת הדורות היא תהליך שמגיע לשיאו ב"עקבתא דמשיחא וסופו להוביל לעלייה גדולה שבו יחזור האדם והעולם לגדלותו המקורית "כימי עולם וכשנים קדמוניות".

מיכאל אביחי - נולד ב-1958. עלה לארץ עם המשפחה בגיל 8. למד בישיבת ההסדר "הגולן". עובד ב-NDS מ-1996 במחלקת SDU. הוא גר בכוכב השחר עם אשתו ו-7 ילדיהם.